

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การสำรวจและการสร้างมูลค่าเพิ่มในแหล่งท่องเที่ยวเชิงผจญภัยของพื้นที่ จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยซึ่งเป็นข้อมูลที่แยกออกเป็น 3 ประเด็นหลักดังนี้ คือ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวชุมชน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย

ความหมายของการท่องเที่ยว

องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization =UN WTO) (อ้างถึงใน สุวัฒน์ จูชากรณ์และจริญญา เจริญสุกใส 2545, หน้า 71) ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวที่มีลักษณะดังนี้

1. เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่มิใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้

Mc Intosh and Goeldner (1995) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การท่องเที่ยวคือ กิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวนของการเดินทางของบุคคลจากที่อยู่ปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อวัตถุประสงค์ใด ๆ ที่มิใช่เพื่อการหารายได้ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เดินทางธุรกิจในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ภาครัฐบาลดูแลการท่องเที่ยวและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว

ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนับว่าเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก โดยเฉพาะสภาพการณ์ปัจจุบันที่กระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยวจำนวนมาก

คำว่า “นิเวศ หรือ โอโค” (eco) มาจากคำในภาษากรีก “oikos” หมายความว่า “บ้าน” (House) และในความหมายที่กว้างขึ้น หมายถึง “สิ่งแวดล้อมอันเป็นธรรมชาติ” ซึ่งได้แก่ ดิน อากาศ และน้ำ อันเป็นที่อยู่อาศัยของคน สัตว์ รวมทั้งพืช โดยในกรณีของคนหรือมนุษย์นั้นสิ่งแวดล้อมนี้ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ สิ่งมีชีวิต (Biophysical Component) และ (Cultural Component) (จุฑาทิพย์ เจริญลาภ, 2551)

จากกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ได้แพร่ขยายไปทั่วโลก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้จัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์การท่องเที่ยวโดยจัดตั้งคณะทำงานเพื่อการศึกษา เรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ(Eco Tourism) ซึ่งในระยะแรกได้มีการใช้คำจำกัดความ Eco Tourism ในความหมายภาษาไทย “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” โดยมีความประสงค์จะสื่อความหมายให้กับชาวไทยทุกระดับ เข้าใจว่ารูปแบบการท่องเที่ยวเริ่มเป็นที่รู้จักและเป็นรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นการรับรู้ในแนวคิดของคนไทยคือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต่อมาเมื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศและขอให้ราชบัณฑิตยสถานกำหนดความหมาย ในที่สุดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีปรัชญาพื้นฐาน หรือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน(Ecotourism A Way to Sustainable Development)การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนจะครอบคลุมการจัดการท่องเที่ยวที่กว้างขวาง ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งที่ต้องให้มีการศึกษาและเรียนรู้หรือมุ่งให้เกิดการอนุรักษ์ ดังที่ Ralf Buckley, 1994 (อ้างในการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540) ได้อธิบายไว้ว่ามีใจเพียงแต่ให้มีการจัดการที่ลดหรือปราศจากผลกระทบและนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจเป็นสำคัญเท่านั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน แต่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมิได้มีเฉพาะ หรืออาจไม่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก็ได้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนจึงเป็นการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีการผูกโยงไว้ซึ่งองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมของประชากรที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) ได้กำหนดขอบเขตของกรท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าครอบคลุมองค์ประกอบหลัก (Key Elements) ซึ่งมีอยู่ 4 ด้าน คือ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น(Identity or Authentic or Endemic or Unique)ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ(Eco System)ในพื้นที่นั้นๆ ดังนั้นองค์ประกอบของพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ(Nature Based)
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ(Responsible Travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม การป้องกันและการจัดการที่ยั่งยืน

ครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainably Management Tourism) เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องจึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา(Environmental Education Based Tourism)
4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในท้องถิ่น(Involvement of Local community or People Participation)ที่มีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน การปฏิบัติตามแผน ได้รับความไว้วางใจ ติดตามการตรวจสอบ ตลอดจนการร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย คุณภาพประกอบที่ 2.1 การแสดงองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

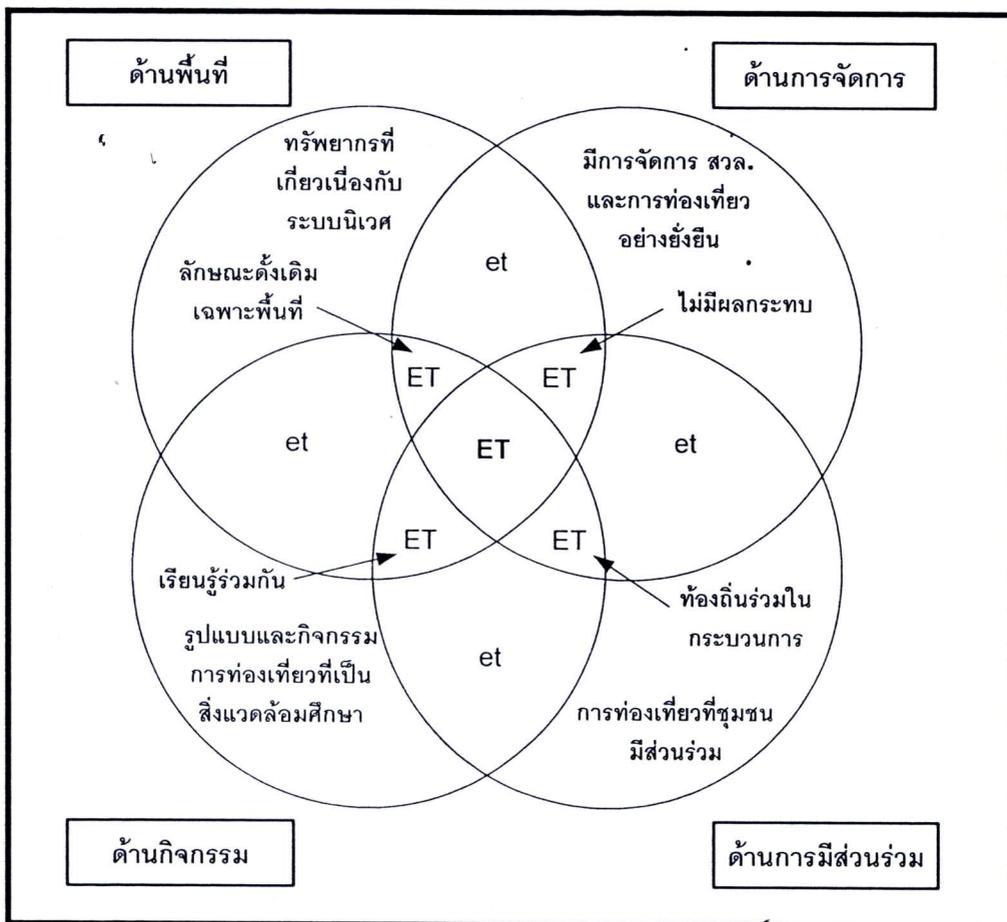
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความสำคัญที่หลากหลายมาก ดังนี้ (สุรเชษฐ์, 2546 หน้า)

1. การท่องเที่ยวเป็นการใช้เวลาว่างของมนุษย์เพื่อแสวงหาความสุขและความเพลิดเพลิน จากแหล่งท่องเที่ยวที่ไปเยือนเป็นการช่วยผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าและความเครียด ทำให้สุขภาพทางกายและจิตใจสดชื่นดีขึ้น พร้อมทั้งจะกลับไปเผชิญกับภารกิจต่างๆ และการดำรงชีวิตที่จำใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. การท่องเที่ยวเปิดโอกาสให้มีการศึกษาเรียนรู้ประสบการณ์ความแปลกใหม่ ตลอดเวลาการเดินทาง ช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ชีวิตในด้านต่างๆ และเข้าใจสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวที่ไปเยือนดีขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มจิตสำนึกที่มีต่อสิ่งแวดล้อม
3. หากการจัดการแหล่งท่องเที่ยวมีระบบที่ดี จะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและบริเวณโดยรอบได้ ซึ่งเรื่องนี้ในอดีตไม่ได้สนใจกันมากนัก จนกระทั่งกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับโลกได้เข้ามามีบทบาทในประเทศไทย หลายฝ่ายเริ่มมองเห็นคุณค่าของการท่องเที่ยวต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้นตามลำดับ

4. การท่องเที่ยวเป็นกลไกธรรมชาติที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น เปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้วัฒนธรรมของแต่ละฝ่ายดีขึ้น และนำไปสู่ความเข้าใจและมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน

5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้การไหลเวียนของเศรษฐกิจและการจ้างงานทั้งในระดับท้องถิ่นภูมิภาคและประเทศโดยรวม

ภาพ 2.1 แสดงองค์ประกอบหลัก 4 ด้านของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

หมายเหตุ ET, ET, et แสดงความเข้มข้นของการท่องเที่ยวแบบ Ecotourism

ที่มา : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540

จากภาพอธิบายได้ดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลัก 4 ด้าน ในแต่ละด้านมีความสัมพันธ์กัน และในความสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากด้านใดด้านหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลงจนอาจกลายเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น

โดยสรุปแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ(Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ ที่ต้องยึดองค์ประกอบหลักดังนี้ คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ องค์ประกอบด้านการจัดการ องค์ประกอบด้านกิจกรรม และองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พร้อมกับการทำความเข้าใจให้กับนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมดังนี้

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติ คือ การท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ใช่สิ่งที่ตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบหมู่คณะ (Mass Tourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้จำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดอยู่ที่รูปแบบกิจกรรมและขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กๆ สามารถทำหลายสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกับนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ในทิศทางและภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้จัดเป็น Mass Ecotourism นอกจากนี้แล้วการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดการที่ง่าย ๆ ราคาถูก หรือมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยากลำบาก มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพียงแต่มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวและให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม ทุกระดับและมีรายได้สูงได้เช่นกัน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

กิจกรรมของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถกระทำได้หลายรูปแบบในพื้นที่ธรรมชาติที่มีระบบนิเวศต่างกัน ซึ่งกิจกรรมในระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับป่าจะมุ่งเน้นกิจกรรมที่อาศัยทรัพยากรประเภท สัตว์ป่า แหล่งน้ำ เช่น อ่างเก็บน้ำ เขื่อน ทะเลสาบ น้ำตก สภาพภูมิทัศน์ของลักษณะสัณฐานที่ดิน และสัณฐานทางธรณีที่เป็นลักษณะเด่นแปลกตา หรือลักษณะเด่นที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่เป็นสำคัญ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ควรส่งเสริมนอกจากจะมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้รับความเพลิดเพลิน จนเกิดความพึงพอใจและใกล้ชิดกับธรรมชาติแล้ว ควรเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเรียนรู้กับธรรมชาติไม่มากนักน้อยผ่านทางโปรแกรมการสื่อความหมายธรรมชาติรูปแบบต่างๆ

นอกจากนี้แล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย เป็นการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่อยู่ในพื้นที่ธรรมชาติและต้องมีการจำกัดกลุ่มนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการป้องกันและมิให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวอาจจัดกลุ่มได้เป็น กลุ่มกิจกรรมท่องเที่ยวที่เน้นการผจญภัย ตื่นเต้นท้าทายกับธรรมชาติ (Adventurous Recreational Activities) และกลุ่มกิจกรรมที่เน้นใกล้ชิดกับธรรมชาติ (Appreciative Recreation Activities) พอสรุปได้ดังนี้

1. **กิจกรรมเดินป่า (Hiking / Trekking)** ลักษณะของกิจกรรมเป็นการเดินป่าระยะไกล ตั้งแต่ 2 กิโลเมตรขึ้นไป เป็นกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยการนำตัวเองไปสู่ธรรมชาติด้วยเส้นทางเดินเท้าที่ตัดผ่านเข้าไปในป่าที่มีจุดที่สวยงาม ดึงดูดความสนใจตามธรรมชาติรายทางนักท่องเที่ยวนอกจากจะได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติแล้ว ยังมีโอกาสได้เรียนรู้สรรพสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติจากมัคคุเทศก์ผู้นำทางที่มีความรู้ด้านนิเวศวิทยา และชำนาญพื้นที่เป็นอย่างดี กิจกรรมเดินป่ายังแบ่งเป็นสองลักษณะ คือ การเดินป่าแบบสมบุกสมบัน มีจุดมุ่งหมายสร้างความตื่นเต้นให้แก่นักท่องเที่ยว เป็นการเดินป่าในเส้นทางที่ค่อนข้างยากลำบากท้าทายความสามารถของนักท่องเที่ยว เช่น การปีนป่าย หรือเดินขึ้นลงที่สูงชัน ส่วนกิจกรรมเดินป่าที่ควรมีนักท่องเที่ยวมากที่สุดต่อกลุ่มไม่เกิน 15 คน โดยมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นคอยให้ความรู้ด้วย การจัดเส้นทางเดินเท้าในป่าควรมีความกว้างขนาดหนึ่งหรือสองคนเดิน และคงสภาพเดิมให้มากที่สุดไม่ควรตัดกิ่งต้นไม้หรือตัดหญ้าโดยไม่จำเป็น ไม่ควรตัดเส้นทางเดินเท้าผ่านจุดที่มีระบบนิเวศประาะบางหรือเป็นแหล่งพืชและการสืบพันธุ์ ซึ่งถ้ามนุษย์เข้าไปรบกวนแล้วอาจเกิดผลกระทบต่อสัตว์และสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นได้ การกำหนดเส้นทางเดินป่านั้นควรกำหนดเส้นทางเดินป่าที่ผ่านหรือมีมุมมองที่เกี่ยวกับสภาพธรรมชาติที่น่าสนใจ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เกิดความเพลิดเพลิน ไม่เบื่อหน่ายเส้นทาง การกำหนดเส้นทางเดินป่าไม่ควรให้เดินผ่านจุดอันตราย จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของเส้นทางเดินเท้าในป่า ควรมีสั่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่จำเป็นเช่น ห้องสุขา ที่นั่งพักผ่อน และป้ายสื่อความหมาย และผู้ที่ควรมีบทบาทสำคัญในการรักษาเส้นทางเดินป่า คือ มัคคุเทศก์เดินป่าและนักท่องเที่ยวผู้ซึ่งจะต้องช่วยกันรักษาความสะอาดและไม่ทำลายสภาพแวดล้อมในธรรมชาติ และต้องเข้าใจถึงการปฏิบัติตนเมื่อท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ
2. **กิจกรรมศึกษาธรรมชาติ(Nature Education)** ลักษณะของกิจกรรมที่มุ่งเน้นสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวได้รับความเพลิดเพลินจากการได้มาเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติแล้ว ยังได้รับความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในเรื่องต่างๆ ที่จัดทำขึ้นในพื้นที่ สิ่งอำนวยความสะดวกที่ส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวประเภทนี้ คือ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว(Visitor Centre)ป้ายสื่อความหมายธรรมชาติ ณ จุดต่างๆ ที่น่าสนใจ(Wayside Exhibition)นิทรรศการกลางแจ้ง(Outdoor Exhibition)ตลอดจนเส้นทางเดินเท้าที่จัดทำให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปสัมผัสและเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ในพื้นที่ธรรมชาติในพื้นที่ (Nature Interpretive Trail) ลักษณะเส้นทางเดินเท้าดังกล่าวควรเดินได้อย่างไม่ยากลำบากตัดผ่านจุดที่น่าสนใจและสามารถให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติแก่นักท่องเที่ยวได้ อาจจัดให้มีป้ายสื่อความหมายธรรมชาติเพื่ออธิบายและหรือให้ความรู้ที่ไม่ยากแก่การเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวทั่วไปตลอด

เส้นทาง หรือจัดทำเป็นเอกสารแผ่นพับให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาด้วยตนเอง(Self – Guided Trail)เส้นทางเดินเท้าดังกล่าวไม่ควรมีระยะทางไกลนัก ประมาณ 1-2 กิโลเมตร และควรจัดเป็น Loop เข้า-ออกทางเดียว

3. กิจกรรมถ่ายภาพธรรมชาติ บันทึกเทปวีดิโอ เทปเสียงธรรมชาติ(Nature Photography, Video Taping, and Sound of Nature Audio Taping) ลักษณะกิจกรรมเป็นการถ่ายภาพและการบันทึกเทปธรรมชาติ และสิ่งที่น่าสนใจเป็นรายละเอียดอยู่ในธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ ป่า น้ำตก พืชหายาก รอยเท้าสัตว์ แมลง และสัตว์ป่าต่างๆ สำหรับกิจกรรมของการท่องเที่ยวประเภทนี้ คือ เส้นทางที่จะนำนักท่องเที่ยวเข้าไปสู่ธรรมชาติ ส่วนแนวทางในการดูแลรักษาเส้นทางเดินเท้าเพื่อกิจกรรมประเภทนี้เป็นไปตามลักษณะเดียวกับการดูแลรักษาเส้นทางเดินเท้าเพื่อการศึกษาธรรมชาติ
4. กิจกรรมส่องนก (Bird Watching) ลักษณะของกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้มีความสนใจในเรื่องนกชนิดต่างๆ ทั้งที่เป็นนกประจำถิ่น นกอพยพ และนกหายาก เส้นทางเดินเท้าที่รองรับกิจกรรมประเภทนี้ควรมีความกว้างขนาดเดินได้ 2 คน และไม่ควรมีการพัฒนาใดนอกเสียจากการพัฒนาจุดหยุดพักบางจุด เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้จัดบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับนกต่างๆ ที่ได้พบเห็น กลุ่มนักดูนกไม่ควรเป็นกลุ่มใหญ่มากนัก ทั้งนี้ไม่ควรเกิน 5 คนต่อกลุ่ม ควรมีมัคคุเทศก์ที่มีความรู้เรื่องนกและธรรมชาติของนกในพื้นที่ของกลุ่ม สำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ไม่มี ความชำนาญในกิจกรรมนี้มาก่อนสมควรจะมีคู่มือดูนก (Bird Guide)เตรียมไว้ให้กลุ่มและมีการเก็บเงินค่าธรรมเนียมในการยืมเพื่อใช้ในกิจกรรมด้านการอนุรักษ์นกและถิ่นที่อยู่ของนก ประการที่สำคัญคือ จะต้องไม่จัดกิจกรรมท่องเที่ยวในช่วงฤดูวางไข่ของนก และควรมีการควบคุมเข้มงวดไม่ให้มีการท่องเที่ยวในช่วงเวลาที่นกวางไข่หรือผสมพันธุ์ เป็นต้น
5. กิจกรรมศึกษาถ้ำ(Cave Exploring / Visiting)ลักษณะของกิจกรรมประเภทนี้เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสในการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องของถ้ำ เช่น กระบวนการเกิดถ้ำ การดูแลรักษาถ้ำ ลักษณะของหิน แร่ และสัณฐานธรณี ประเภทของถ้ำ และสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในถ้ำ เป็นต้น นอกจากนั้นนักท่องเที่ยวที่ยังได้รับความเพลิดเพลินและตื่นเต้นตื่นตากับความงามอันแปลกตาของถ้ำ การท่องเที่ยวถ้ำ โดยเฉพาะถ้ำที่มีแสงสว่างไม่เพียงพอ และเป็นถ้ำที่ลึกและวุ่น จำเป็นต้องมีมัคคุเทศก์นำทางเพื่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว การจัดการถ้ำเพื่อรองรับการท่องเที่ยวควรจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวและช่วยในการดูแลรักษาถ้ำ เช่น การทำทางเดินยกระดับในกรณีน้ำท่วมขัง เป็นต้น มีโปรแกรมการสื่อความหมายให้คำแนะนำเรื่องการท่องเที่ยวถ้ำ การสำรวจถ้ำ การจัดทำแผนโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวก

สะดวกต่างๆ เป็นหน้าที่ของหน่วยงานเจ้าของพื้นที่ที่มีหน้าที่คอยดูแล ซึ่งสามารถประสานขอความร่วมมือจากนักวิชาการ หน่วยงานอื่นๆ และภาคเอกชน นอกจากนี้ หน่วยงานเจ้าของพื้นที่ยังมีหน้าที่ควบคุมดูแลให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติตามกฎระเบียบรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวด้วย

6. **กิจกรรมศึกษาท้องฟ้าและดาราศาสตร์(Sky Interpretation)**ลักษณะของกิจกรรมเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสในการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับของท้องฟ้าและดาราศาสตร์ ชนิดของดาว และกลุ่มดาว รูปร่าง ตำแหน่ง และวงโคจร ตลอดจนประวัติและตำนานพื้นบ้านต่างๆ พื้นที่ทางธรรมชาติของกิจกรรมประเภทนี้ต้องอยู่ในบริเวณที่โล่งแจ้งหรือบนที่สูง เช่น เกาะแก่ง ชายหาดที่โล่ง ทุ่งหญ้าที่อยู่บนเขาที่ไม่มีต้นไม้บัง ท้องฟ้า เป็นดิน ฤดูที่เหมาะสมแก่การทำกิจกรรมประเภทนี้คือ ฤดูหนาว ท้องฟ้าจะไม่มีเมฆหมอกบดบัง กิจกรรมประเภทนี้จำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ด้านดาราศาสตร์และมีความชำนาญ โดยเฉพาะเพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังต้องมีอุปกรณ์ เช่น กล้องดูดาว และแผนที่ประกอบด้วย
7. **กิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติ(Boat Sightseeing)**ลักษณะของกิจกรรมประเภทนี้เป็นกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและเรียนรู้ธรรมชาติ จำเป็นต้องมีมัคคุเทศก์ในการให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน การล่องเรือสามารถทำได้ทั้งในลำน้ำในแหล่งธรรมชาติ ทะเลหรืออ่างเก็บน้ำที่ยังคงมีธรรมชาติแวดล้อมอยู่ สิ่งที่ต้องระมัดระวังจากการกระทำกิจกรรมประเภทนี้ ได้แก่ น้ำมันปนเปื้อนลงในแหล่งน้ำ ขยะ และเสียงรบกวนจากเครื่องยนต์ การรบกวนบริเวณวางไข่ การผสมพันธุ์ของสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวที่จะต้องระมัดระวังและช่วยกันดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ในการควบคุมการท่องเที่ยวไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังต้องพัฒนาพื้นที่เท่าที่จำเป็น เช่น จุดขึ้นลงเรือจะต้องออกแบบให้ผสมผสานกับสภาพธรรมชาติ
8. **กิจกรรมพายเรือแคนู(Canoeing) เรือคายัค(Kayak) เรือใบด(Browbeating) เรือใบ(Sailing)** ลักษณะของกิจกรรมประเภทนี้เป็นกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและเรียนรู้ธรรมชาติ ทั้งให้นักท่องเที่ยวได้ใช้ความสามารถในการบังคับเรือและการได้ออกกำลังกาย เป็นกิจกรรมที่สามารถทำได้ทั้งในลำน้ำ ในแหล่งน้ำธรรมชาติ ทะเล อ่างเก็บน้ำที่ยังคงสภาพแวดล้อมอยู่ สิ่งที่ต้องระมัดระวังในการทำกิจกรรมประเภทนี้ได้แก่ จำนวนเรือต่อหน่วยพื้นที่ ขยะ และการรบกวนบริเวณวางไข่ ผสมพันธุ์ของสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นหน้าที่ของนักท่องเที่ยวที่จะต้องระมัดระวังและช่วยกันดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนความเข้มงวดของเจ้าหน้าที่ในการควบคุมให้การท่องเที่ยวไม่เกิดผลกระทบต่อ

สิ่งแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมการพายเรือควรมีสัดส่วนในการใช้พื้นที่ดังนี้ คือ เรือแคนู
คายัค เรือใบ 1 ลำ ต่อความยาวลำน้ำ 2.4 กิโลเมตร และเรือใบ 1 ลำ ต่อ 0.004 ตาราง
กิโลเมตร

9. กิจกรรมการล่องแพยาง แปะไม้ไฟ (White Water Rafting) ลักษณะของกิจกรรมเป็น
กิจกรรมที่มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับธรรมชาติและได้รับความสนุกสนาน
ตื่นเต้นเร้าใจจากความเร็วของกระแสน้ำ ความต่างระดับของน้ำ และสภาพภูมิทัศน์ของ
สองฝั่ง การล่องเรือยาง แพ ควรมีมัคคุเทศก์ผู้ที่มีความชำนาญในการล่องเรือ แพ และต้อง
มีความรู้ด้านธรรมชาติวิทยา จำนวนนักท่องเที่ยวต่อเรือแพประมาณ 4-6 คน ขึ้นอยู่กับ
ขนาดของเรือ แพ ส่วนจำนวนแพต่อพื้นที่นั้น ใช้เกณฑ์เดียวกับกิจกรรมพายเรือแคนู
ก่อนการประกอบกิจกรรมควรมีการแนะนำเกี่ยวกับกิจกรรม การปฏิบัติตน และอื่นๆ
เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความปลอดภัยและเกิดประสบการณ์ที่ดีจากการประกอบ
กิจกรรมดังกล่าว กิจกรรมนี้ควรต้องให้มีจุดขึ้นลงด้วย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,
2540)

นอกจากนี้แล้วกรท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังมีหลักเกณฑ์เพื่อถูกกำหนดให้เป็นแหล่ง
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีหลายประการสรุปได้ดังนี้

ประการแรก ต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์

ประการที่สอง ต้องมีความพร้อมในการบริหารจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติ และภายในศูนย์
มีบริการสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น มีเค้เตอร์บริการข้อมูลข่าวสาร มุมนิทรรศการ ห้องสุขา และ
มุมจำหน่ายของที่ระลึก อาหารและเครื่องดื่ม

ประการที่สาม ต้องมีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ทั้งเส้นทางไปและเส้นทางกลับทาง
เดิม เส้นทางเป็นแบบวงรอบ และวงกลม ระยะทางตั้งแต่ 1 กิโลเมตรขึ้นไปอย่างน้อย 1 เส้นทาง

ประการที่สี่ มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาธรรมชาติเป็นระยะๆ เพื่อให้ความรู้แก่นัก
ท่องเที่ยว

ประการที่ห้า ต้องมีแผนที่และคู่มือนำเที่ยวประกอบป้ายสื่อความหมาย เพื่อให้ความรู้แก่นัก
ท่องเที่ยว

ประการที่หก ต้องมีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ จำนวนนักท่องเที่ยว
ต่อจำนวนครั้งต่อวันในแต่ละเส้นทางและในสถานที่ท่องเที่ยว

ประการที่เจ็ด ต้องมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่มีความรู้ทั้งทางด้านธรรมชาติและวัฒนธรรมสามารถ
อธิบายเรื่องราวต่างๆ และภูมิปัญญาได้

สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ	
ห้องสมุดงานวิจัย	
วันที่.....	28 ก.ย. 2555
เลขทะเบียน.....	246419
เลขเรียกหนังสือ.....	

ประการที่แปด ต้องมีการบริหารจัดการพื้นที่และมีบริการร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น องค์กรภาครัฐบาล องค์กรเอกชน องค์กรพัฒนาชุมชน(NGO)องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น(เทศบาลและ อบต.)

ประการที่เก้า ต้องมีนโยบายต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชัดเจน เช่น การกำจัดขยะ การจัดการน้ำเสีย และการจัดการมลพิษต่างๆ

ประการที่สิบ ต้องมีแผนพัฒนาบุคลากรและบริการสู่มาตรฐานสากล

ประการที่สิบเอ็ด หากแหล่งท่องเที่ยวที่มีที่พักแรมจะต้องเป็นที่พักแรมที่รักษาสีงแวดล้อม (Ecolodge) (ที่มา: กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

โดยสรุปแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการผสมผสานระหว่างทรัพยากรการท่องเที่ยว ประเภทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีความหมายและหลากหลาย มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น โดยมีสิ่งที่ถูกสร้างหรือพัฒนาขึ้นมาเพื่อรองรับการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หากสามารถสร้าง กิจกรรมทางการท่องเที่ยวโดยให้เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศก็จะกลายเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นให้เกิด การทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งจะเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และผจญภัยที่นิยมต่อไปในอนาคต

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชน

ความหมายเกี่ยวกับชุมชน

ชยันต์ วรรณะภักดิ์ (2536) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง การอยู่ร่วมกัน ของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคน กลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกัน และกัน มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ

กาญจนา แก้วเทพ (2538) กล่าวว่าชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณ เดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและใหญ่ กว่าระดับหมู่บ้าน ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการดำรง รักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนา สวนศรี (2546) ให้ความหมายไว้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการ โดยชุมชน เพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

ส่วนการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีการริเริ่มดำเนินการเผยแพร่ขยายผลให้ชุมชนทดลองดำเนินการโดยมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ซึ่งพยายามพัฒนาชุมชนโดยอาศัยการท่องเที่ยว ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการท่องเที่ยวเพื่อสร้างให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนภายใต้ทุนของชุมชนที่มีอยู่ ซึ่งแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถพิจารณาได้ 3 มิติ ดังนี้

1. มิติด้านทรัพยากร
2. มิติด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว
3. มิติด้านการจัดการ

1. มิติด้านทรัพยากร

รูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถแบ่งได้ตามภูมิศาสตร์ได้แก่ ภูเขา น้ำตก แม่น้ำ ทะเล หรือภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ เป็นต้น เพราะในแต่ละชุมชนจะมีเอกลักษณ์ด้านภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน แม้กระทั่งภูเขาเหมือนกันอาจเป็นภูเขาหินทราย หินแกรนิต หรือหินปูน ตัวอย่างการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทยที่เกิดขึ้น ได้แก่ การท่องเที่ยวบ้านคีรีวง จังหวัด นครศรีธรรมราช การท่องเที่ยวในชุมชนฝั่งธนบุรี การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตที่ปลายโพงพงจังหวัด สมุทรสาครและการศึกษาชีวิตชาวประมงพื้นบ้านอำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา

2. มิติด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีลักษณะครอบคลุมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลักหรือทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนและกิจกรรมนั้นๆ เป็นกิจกรรมที่ได้รับความเห็นชอบและความร่วมมือจากคนในชุมชน รวมถึงไม่ทำลายวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชน ลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยทั่วไปแล้วเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากินของคนในชุมชน ได้แก่ การปรุงอาหารพื้นบ้าน การย้อมผ้าจากสีธรรมชาติ การทอผ้า การปลูกข้าว การเดินรำพื้นเมือง การทำ การเกษตร การเดินป่า การดำน้ำ การส่องสัตว์และการพายเรือ เป็นต้น

3. มิติด้านการจัดการ

สินธุ์ สโรบล (2546, หน้า 12) อธิบายไว้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีลักษณะพิเศษ คือชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนแนวคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนหรือคนในชุมชนทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ได้แก่ ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของชุมชน มาเป็นต้นทุนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและส่งผลดีต่อชุมชนในด้านการ

พัฒนาศักยภาพช่วยให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถในการดำเนินงาน เช่นการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปทเรียน โดยการเน้นให้เกิดความยั่งยืน รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวสามารถแบ่งได้ 4 ด้านดังนี้

1. การจัดการด้านบุคลากร
2. การจัดการด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว
3. การจัดการด้านผลประโยชน์
4. การจัดการด้านบริหารจัดการ

1. การจัดการด้านบุคลากร

การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวตามความสามารถและความถนัด เช่น ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายบัญชีการเงิน การตลาด มัคคุเทศก์และฝ่ายพัฒนาพื้นที่ เป็นต้น

2. การจัดการด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว

การดูแลบริหารจัดการพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวโดยกำหนดพื้นที่หรือเส้นทางเพื่อนำนักท่องเที่ยวเที่ยวชมสถานที่ เนื่องจากในบางแหล่งท่องเที่ยวมีความเปราะบาง ชุมชนอาจไม่ให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าชมเพื่ออนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ หรือพัฒนาพื้นที่อำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวตามสมควร เช่น การสร้างทางไม้เพื่อป้องกันการเหยียบย่ำพันธุ์พืช หรือป้องกันอันตรายเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งลื่นง่าย จึงต้องทำราวระหว่งทางให้นักท่องเที่ยวจับ เป็นต้น

3. การจัดการด้านผลประโยชน์

การจัดการด้านผลประโยชน์ เพื่อให้ผลประโยชน์ตกแก่ชุมชนหรือคนในชุมชน เช่น มีการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมหมู่บ้าน บริการลูกหาบ มัคคุเทศก์ท้องถิ่น โฮมสเตย์ การบริการอาหารในชุมชน สินค้าที่ระลึกผลิตโดยชุมชนและการแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งไว้ใช้ในการดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น และมีการจัดสรรผลประโยชน์โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางกติกา

4. การจัดการด้านบริหารจัดการ

การบริหารจัดการที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนสิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงคือ ความรู้ความเข้าใจเพื่อให้คนในชุมชนมีเป้าหมายตรงกัน สร้างความภาคภูมิใจในตนเอง รักหวงแหนและอนุรักษ์ความเป็นตัวตน สร้างแนวคิดด้านการให้บริการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น มีการกำหนดกฎระเบียบ หรือกฎกติกาของชุมชน

หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีชุมชนเป็นฐานและใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนนั้นมีหลักการดังนี้ (พจนานุกรม, 2546 หน้า 12)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

เมื่อมองในบริบทของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมและได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว ควรมีหลักการร่วมกันดังนี้

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนได้มีการวินิจฉัยวิเคราะห์สภาพปัญหา ผลกระทบการท่องเที่ยวอย่างรอบด้านแล้ว ชุมชนร่วมตัดสินใจลงมติที่จะดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร
2. สมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วมทั้งการคิดร่วม วางแผนร่วม ทำกิจกรรมร่วม ติดตามประเมินผลร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันและรับประโยชน์ร่วมกัน
3. ชุมชนต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรมเป็นองค์กร หรือจะเป็นองค์กรชุมชนเดิมที่มีอยู่แล้วเช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ก็ได้ เพื่อเป็นกลไกที่ทำหน้าที่แทนสมาชิกทั้งหมดในระดับหนึ่ง และดำเนินการด้านการกำหนดทิศทาง นโยบายการบริหาร การจัดการ การประสานงาน เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นไปตามเจตนารมณ์ของสมาชิกในชุมชนที่เห็นร่วมกัน
4. รูปแบบเนื้อหา กิจกรรม ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นธรรม และให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์และลดผลกระทบในเชิงลบ
5. มีกฎ กติกาที่เห็นร่วมจากชุมชน สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้

6. ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ชาวบ้านทั่วไปและนักท่องเที่ยว ควรมีกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันและกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการท่องเที่ยว โดยชุมชนให้ถูกต้องเหมาะสม และมีความชัดเจน

7. การท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องมีความรู้ที่มาจากข้อตกลงร่วมภายในชุมชนด้วยเช่น ความสะดวก ความปลอดภัย การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้องและพิจารณาถึงขีดความสามารถในการรองรับ

8. รายได้ที่รับจากการท่องเที่ยว มีส่วนไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและรักษาสิ่งแวดล้อม

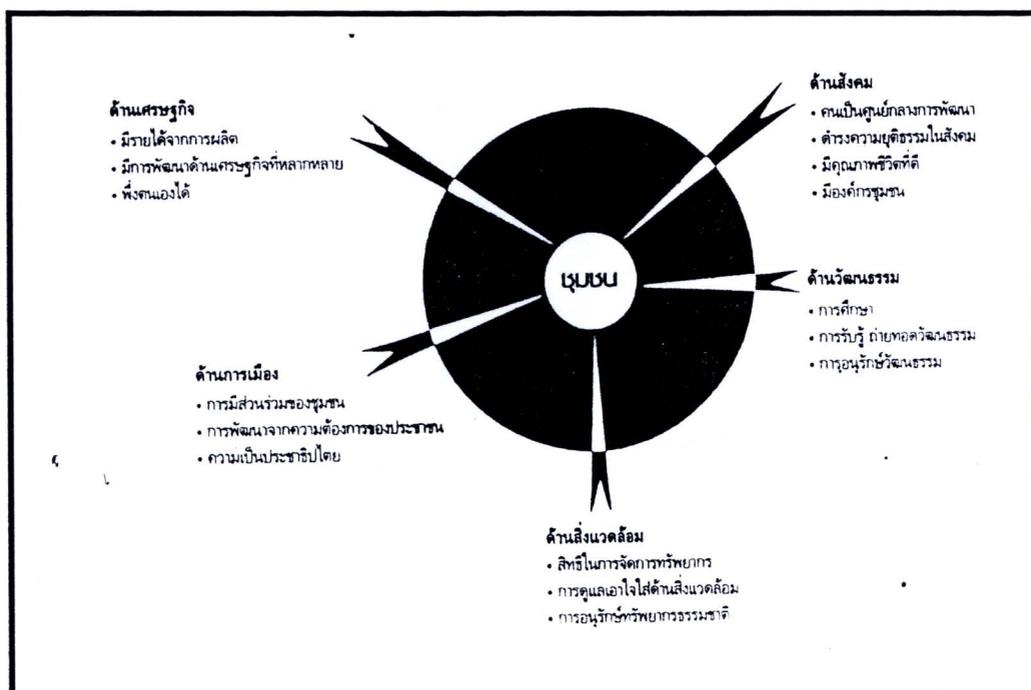
9. การท่องเที่ยวจะไม่ใช่อำชีพหลักของชุมชน และชุมชนต้องดำรงอาชีพหลักของตนเองไว้ได้ ทั้งนี้หากอาชีพของชุมชนเปลี่ยนเป็นการจัดการท่องเที่ยว จะเป็นการทำลายวิถีชีวิตและจิตวิญญาณดั้งเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน

10. องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และพร้อมจะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ

ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากมองในแง่ความพร้อมของชุมชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในมิติของชุมชนแล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นไปได้ด้วยดีนั้นยังต้องพิจารณาจากมิตินอกชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยได้แก่ การตลาด นโยบายรัฐที่เข้ามาสนับสนุนและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น

การท่องเที่ยวโดยชุมชนสรุปได้ดังนี้ การใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ เพื่อที่จะเชื่อมโยงเรื่องการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน และมองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง ซึ่งแสดงในรูปที่ 2

ภาพ 2.2 องค์ประกอบหลัก 5 ด้านของการพัฒนาชุมชน

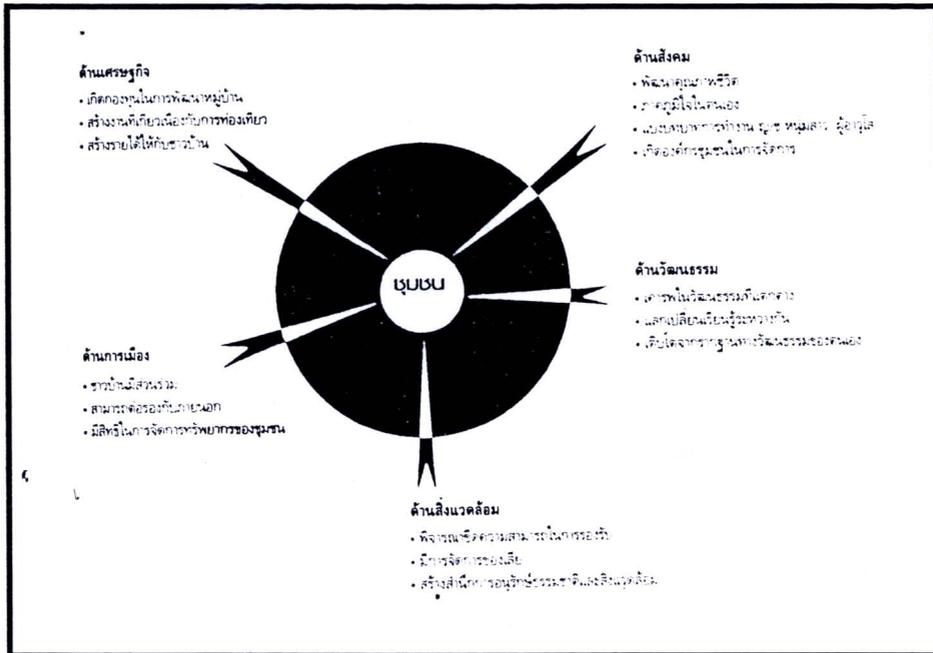
ที่มา : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. 2546 : 20

ปัจจุบันชุมชนไทยในชนบทเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง มาตลอดระยะเวลามากกว่า 40 ปี แต่ประเทศเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจในปี 2504 และเปิดประเทศสู่มาผลิตเพื่อการส่งออกมีความสัมพันธ์ทางการค้าและการลงทุนกับต่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาในปัจจุบัน เป็นไปในภาวะที่น่าเป็นห่วง ก่อนเริ่มกับมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาและผลที่เกิดขึ้น เช่น

- ชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ(สิทธิ , การแย่งชิงทรัพยากร)
- ชุมชนกับวัฒนธรรมดั้งเดิม(การสืบทอด)
- ชุมชนกับการพัฒนาสู่ความทันสมัย(คุณภาพชีวิต , บริ โภคนิยม)
- ชุมชนกับการพัฒนาเศรษฐกิจ(ความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้)
- ชุมชนกับสิทธิในการปกครองตนเอง (อบต. , การมีส่วนร่วม)

การท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวกับทรัพยากรที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน วัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิตวิญญาณของชุมชนในการสร้างความสัมพันธ์กันภายในชุมชนและความสัมพันธ์กับภายนอก ควรจะเชื่อมโยงให้เห็นการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน ดังแสดงในรูปที่ 3

ภาพ 2.3 การท่องเที่ยวชุมชน(CBT) กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

ที่มา : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. 2546 : 21

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปหลักการสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ดังนี้คือ เป็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว คนในชุมชนจึงต้องมีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมได้รับประโยชน์ การนำทรัพยากรท่องเที่ยวมาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงการใช้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด และมีการบำรุงรักษาอย่างดีที่สุด เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ รวมถึงการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ไปชั่วลูกหลาน ส่วนการจัดการท่องเที่ยวชุมชนนั้น จะต้องอาศัย “ชุมชน” ซึ่งเป็นกลุ่มคนในพื้นที่

โดยในการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวจึงจะทำให้การท่องเที่ยวในพื้นที่ประสบผลสำเร็จได้ คำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” มาจากภาษาอังกฤษว่า “Public Participation” ในประเทศที่พัฒนาแล้วต่างมีวิธีการ การมีส่วนร่วมของประชาชนแตกต่างกัน แต่โดยหลักการแล้วจะเหมือนกัน คือ ให้ประชาชนมีสิทธิที่จะเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นคัดค้านหรือเห็นด้วยสำหรับโครงการที่รัฐบาลจะเป็นผู้ดำเนินการในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง โดยมีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเพื่อประเมินผลกระทบที่จะมีต่อชุมชนหรือประชาชนในฐานะเจ้าของพื้นที่ ทั้งนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2541) ได้แสดงทรรศนะว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องมีเงื่อนไขที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ประชาชนจะต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจต่อการมีส่วนร่วม

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวนั้น ยังต้องให้เกียรติและการยอมรับซึ่งกันและกัน ประชาชนในพื้นที่ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ รู้และเข้าใจสภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นอย่างดี (มนัส สุวรรณ, 2544) จึงจะทำให้คนในท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาอย่างรอบคอบเป็นการหลีกเลี่ยงข้อขัดแย้ง ทำให้กิจกรรมการพัฒนามีโอกาสประสบความสำเร็จ

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประทีป นวลเจริญ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติทางบก ของจังหวัดภูเก็ต พังงาและกระบี่ พบว่า ศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติทางบกของจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ จังหวัดภูเก็ต มีศักยภาพสูง 8 ตำบลในจังหวัดพังงา มีศักยภาพสูง 17 ตำบล ในจังหวัดกระบี่ มีศักยภาพสูง 22 ตำบล จังหวัดกระบี่มีศักยภาพในทรัพยากรการท่องเที่ยวธรรมชาติทางบกสูงที่สุด ในแง่ความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนในชุมชนที่จะให้ ทรัพยากรธรรมชาติทางบกเป็นแหล่งท่องเที่ยว ประชาชนในชุมชนมีความต้องการให้ใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติทางบกเป็นแหล่งท่องเที่ยวร้อยละ 100 ด้วยเหตุผลคือต้องการให้ชุมชนมีเศรษฐกิจดีขึ้น ความคิดเห็นและความต้องการของนักท่องเที่ยว ในการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติทางบก นักท่องเที่ยวชาวไทยต้องการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติทางบกร้อยละ 91.33 นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศต้องการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติทางบกร้อยละ 62.25 โดยมีเหตุผลในการท่องเที่ยวที่เหมือนกันดังนี้ ได้มีโอกาสสัมผัสกับธรรมชาติที่คนส่วนใหญ่ไม่เคยพบเห็น ได้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของพืช พืชหายาก ได้มีโอกาสเห็นสัตว์ป่า ได้มีโอกาสเห็นสภาพพื้นที่ที่แปลกๆ ได้มีโอกาสชื่นชมกับภูมิทัศน์ที่งดงาม ได้พบกับนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวที่แปลก มีสิ่งอำนวยความสะดวกและสะอาด มีความปลอดภัย และการเดินทางสะดวกตามลำดับ ข้อเสนอแนะ 1. ควรมีการให้ความรู้เกี่ยวกับ การดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับชุมชนรวมทั้งด้านการจัดการท่องเที่ยว 2. ควรให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้องกับชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถใช้แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน 3. ควรพัฒนาความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพื่อจัดการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติทางบกโดยชุมชนได้อย่างยั่งยืน

พนารัตน์ ลากเกิน(2549) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสุโขทัย การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ สืบค้นและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของจังหวัดสุโขทัย ศึกษาข้อมูลและความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ นักท่องเที่ยว

ประชากรภาคชุมชน บุคลากรภาคเอกชน และบุคลากรภาครัฐ เพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสุโขทัย ผลจากการศึกษา ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสุโขทัยไว้ 4 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ควรให้ความสำคัญกับสภาพภูมิทัศน์ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ด้านการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ ควรส่งเสริมรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จัดกิจกรรมและป้ายสื่อความหมาย ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ควรส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และด้านการจัดการการท่องเที่ยว ควรเน้นการประชาสัมพันธ์และการมีมาตรการการควบคุมด้านสิ่งแวดล้อม

วิจิตร ชัยศรี (2537) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **ทัศนคติของประชาชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดแม่ฮ่องสอน** เป็นการศึกษาถึงปัจจัยด้านอายุ อาชีพ การเป็นสมาชิก กลุ่ม/ชมรมและภูมิฐานะเดิมที่แตกต่างกันว่าจะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นในผลกระทบมิติต่างๆ คือ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามประเพณี การศึกษา ในเรื่องนี้ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบมี โครงสร้างกับหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 162 ครัวเรือน ในเขตอำเภอเมือง จำนวน 3 ตำบล 5 หมู่บ้าน ที่อยู่ในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนั้นยังได้ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำท้องถิ่น เพื่อที่จะทราบถึงผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยด้านอายุ อาชีพ การเป็นสมาชิก กลุ่ม/ชมรมและภูมิฐานะเดิมที่แตกต่างกันไม่มีผลต่อความคิดเห็นในผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่มีความไม่แน่ใจว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น ถึงแม้จะมีการสร้างงาน สร้างอาชีพ แต่ประชาชนในแหล่งท่องเที่ยวมีอาชีพที่ เกี่ยวข้องกับธุรกิจท่องเที่ยวน้อยมาก ผลทางด้านสังคมประชาชนเห็นว่าแนวโน้มของปัญหาการเพิ่มขึ้นของหญิงบริการ สถานเริงรมย์ และปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยน่าจะเป็นผล โดยตรงส่วนหนึ่งจากการพัฒนาการท่องเที่ยว สำหรับผลทางด้านวัฒนธรรมนั้นประชาชนไม่แน่ใจว่า การฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีเป็นผลมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยว การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีของประชาชนยังเป็นไปตามประเพณี ที่มีมาแต่ดั้งเดิมโดยประชาชนส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญในกิจกรรมดังกล่าวมีข้อเสนอแนะ 1. เพื่อให้เกิดการจ้างงานและการมีงานทำของประชาชนในท่องเที่ยวภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องควรร่วมกันพิจารณาแนวทางการเตรียมความพร้อมของประชาชนในท้องถิ่นเข้าสู่งานบริการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวด้วยการฝึกอบรมหรือฝึกฝนความชำนาญบางสาขาที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว 2. ส่งเสริมให้มีศูนย์ศิลปหัตถกรรมของจังหวัด เพื่อจัดแสดงและจำหน่ายสินค้า และควรมีการค้นหาและพัฒนารูปแบบ ของที่ระลึกที่มีเอกลักษณ์แบบไทยใหญ่นำไปส่งเสริมให้ชาวบ้านในแหล่งท่องเที่ยวผลิตอาจจะเป็นการประยุกต์ระหว่างศิลปะท้องถิ่นกับศิลปะแนวใหม่ทำการพัฒนาคุณภาพให้ต่อเนื่องสม่ำเสมอ น่าจะเป็นทางหนึ่งในการสร้างงานอาชีพ 3.

นำเสนอเทศกาลและงานประเพณีที่สำคัญของจังหวัด แม่ฮ่องสอนที่ยังคงเดิมให้นักท่องเที่ยวได้ชมความงดงาม โดยจัดในรูปแบบของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม(Cultural Tourism) หรือการท่องเที่ยวในรูปแบบของการศึกษาประสบการณ์ทางด้าน วิชาการ เช่น ประวัติศาสตร์ มนุษยวิทยา สังคมวิทยา ศิลปวัฒนธรรม ผสมผสานกับการเที่ยวชมความงามทางธรรมชาติจัดเป็นเส้นทางไปตามตำบลและหมู่บ้านต่างๆ โดยให้ประชาชนในแหล่งท่องเที่ยวได้รับประโยชน์จากการนำชมหมู่บ้านจากการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรม หรือจากการจัดชุดการแสดงประจำท้องถิ่นให้นักท่องเที่ยวได้ชม 4. เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวได้ เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างแท้จริงในระดับนโยบาย รัฐควรให้ความสำคัญแก่ประชาชนในท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของทรัพยากร การท่องเที่ยว โดยรัฐจะต้องพยายามเชื่อมโยงประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมพิจารณาตัดสินใจในการ ใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งถ้าหากรัฐได้มีนโยบายที่เด่นชัดและเข้าใจถึงคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ จะทำให้เกิดความสอดคล้อง ทั้งนี้โดยความร่วมมืออันดีระหว่างฝ่ายการเมืองราชการ ธุรกิจ เอกชน และประชากรในท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ แก่สังคมโดยรวม

ดารารัตน์ วรจิตตานนท์ (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพองค์กรชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา แก่งหินเพลิง อำเภอชาติ จังหวัดปราจีนบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเพื่อเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ถูกสุ่มเป็นกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการเลือกตัวอย่างแบบสโนว์บอลล์ ได้แก่ ผู้นำองค์กรชุมชน สมาชิกองค์กร ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชน สมาชิกชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง คือ เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ส่วนใหญ่ ซึ่งรับผิดชอบพื้นที่แก่งหินเพลิง ส่วนชุมชนในที่นี้หมายถึงหมู่บ้านหนองแวม ซึ่งอยู่ใกล้และได้รับประโยชน์ในการท่องเที่ยวมากที่สุด สำหรับพื้นที่ในการศึกษาค้นคว้าจะครอบคลุมแหล่งท่องเที่ยวแก่งหินเพลิงและหมู่บ้านหนองแวม ตำบลลำพันดา อำเภอชาติ จังหวัดปราจีนบุรี ผลการวิจัยสรุปได้เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้ คือ ปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวของพื้นที่ศึกษาพบว่ามี 3 ด้าน ได้แก่ ปัญหาการบริหารการท่องเที่ยว ประกอบด้วยปัญหาด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมล่องแก่ง ปัญหาความล่าช้าในการให้บริการล่องแก่งและความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และประชาชนในท้องถิ่น ปัญหาการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วยปัญหาการกระจายรายได้ให้ท้องถิ่นการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น การให้ความรู้ด้านนิเวศวิทยาแก่นักท่องเที่ยวและการป้องกันผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับศักยภาพขององค์กรชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแยกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบลลำพันดา พบว่า เป็นองค์กรชุมชนที่มีสิทธิและอำนาจตามกฎหมายที่จะดำเนินการใดๆ เพื่อการพัฒนาในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นองค์กรที่ได้รับการสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชน แต่อย่างไรก็ดีเนื่องจากเป็นองค์กรที่จัดขึ้นใหม่ทำให้บุคลากร

ขององค์กรยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการใช้อำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นมากที่สุด รายได้ขององค์กรเองทั้งที่ได้รับจากหน่วยงานแผ่นดินและจากการจัดเก็บขององค์กรก็ยังไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นต่างๆ ตามนโยบายที่วางไว้ซึ่งรวมทั้งการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ ตลอดจนขาดความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่แท้จริง ทำให้องค์กรยังไม่มีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชมรมลูกหาบ พบว่า ปัจจุบันยังไม่มีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเกิดจากการขาดคณะกรรมการในการดำเนินงาน ผู้นำที่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเต็มที่เนื่องจากมีภารกิจมาก ชมรมลูกหาบเป็นองค์กรที่เกิดจากการจัดตั้งของภาครัฐ ประกอบกับสมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านหนองแห่น ซึ่งเกิดจากการศึกษาชุมชนพบว่าไม่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานของกิจกรรมชุมชนที่ประสบความสำเร็จมากนัก ทำให้องค์กรต้องการการสนับสนุนทั้งจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและองค์กรต่างๆ จึงจะทำให้เกิดศักยภาพได้ แต่อย่างไรก็ดีภาครัฐยังไม่มีแผนงานที่ชัดเจนและไม่เปิดโอกาสให้องค์กรมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเท่าที่ควรทำให้องค์กรขาดทั้งความรู้ ความสามารถและโอกาสที่จะพัฒนาให้มีศักยภาพมากขึ้น ได้ส่วนชมรมคนพายเรือ พบว่าเป็นองค์กรชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมากถ้าสามารถแก้ไขจุดอ่อนขององค์กรได้ กล่าวคือ สามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับองค์กร และจงใจให้คนพายเรือเห็นความสำคัญและประโยชน์ในการเข้าเป็นสมาชิกของชมรมมากขึ้น ในส่วนของสมาชิกชมรมก็ควรจะมีบทบาทในด้านการบริหารงานชมรมมากขึ้นกว่าเป็นอยู่ อันจะทำให้เกิดการพัฒนาความสามารถเพื่อไม่ให้เกิดการดำเนินงานของชมรมต้องพึ่งพาผู้นำเพียงคนเดียว ซึ่งจะเป็นผลเสียต่อชมรมในอนาคต

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ในประเด็นต่างๆ ดังนี้ คือ องค์กรบริหารส่วนตำบลลำพันตา ควรมีการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในบทบาท หน้าที่ให้บุคลากรขององค์กรบริหารส่วนตำบลโดยการประเมินศักยภาพเพื่อสำรวจจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส ข้อจำกัด ตลอดจนปัญหาในการบริหารงานของฝ่ายต่างๆ เพื่อให้สามารถจัดเนื้อหาในการอบรมให้ได้ประโยชน์สูงสุด รวมทั้งควรจัดให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นในการบริหารงานกับบุคลากรขององค์กรบริหารส่วนตำบลอื่นๆ ด้วย นอกจากนี้้องค์กรบริหารส่วนตำบลลำพันตาควรเป็นศูนย์กลางในการจัดการบริการท่องเที่ยว กล่าวคือ เป็นผู้จัดสรรนักท่องเที่ยวให้ผู้ประกอบการท่องเที่ยวและที่พักตามกฎเกณฑ์ที่ร่วมกันกำหนดขึ้น โดยผู้ประกอบการต้องมอบรายได้ส่วนหนึ่งให้องค์กรบริหารส่วนตำบลเป็นค่าบริหารจัดการ เพื่อเป็นการลดปัญหาการไหลออกของรายได้จากการท่องเที่ยว ปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้ประกอบการตลอดจนปัญหาความล่าช้าในการบริการท่องเที่ยว ชมรมลูกหาบ ควรเร่งจัดอบรมลูกหาบตามมาตรฐานมัคคุเทศก์ท้องถิ่นของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้เกิดเป็นรูปธรรมโดยเร็ว ส่วนอำเภอชาติซึ่งเป็นผู้สนับสนุนการจัดตั้งชมรมควรกระตุ้นให้มีการประชุมอย่างต่อเนื่อง เพื่อระดมความคิดเห็นจากสมาชิกชมรมเพื่อเป็นตัวแทนสมาชิกในการดำเนินการต่างๆ

นอกจากนี้หน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องควรช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบอื่นๆ ในพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะช่วยเพิ่มรายได้ของสมาชิกชมรมอย่างสม่ำเสมอ สมาชิกชมรมหรือตัวแทนควรมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับชมรม โดยเฉพาะการกำหนดค่าบริการนักท่องเที่ยวในราคาที่เหมาะสม สมาชิกชมรมควรมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ด้านนิเวศวิทยาแก่นักท่องเที่ยว และควรมีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว ตลอดจนช่วยติดตามผลกระทบจากการท่องเที่ยว และการลักลอบใช้ประโยชน์จากป่าที่เกิดขึ้นต่อสภาพธรรมชาติในขณะปฏิบัติงานประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อป้องกันแก้ไขต่อไป ชมรมคนพายเรือควรสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทและวัตถุประสงค์ของชมรม รวมทั้งความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับจากการเป็นสมาชิกชมรมเพื่อจูงใจให้คนพายเรือเข้าร่วมเป็นสมาชิกมากขึ้น นอกจากนี้ประธานชมรมควรเปิดโอกาสให้ผู้นำและสมาชิกคนอื่นๆ ได้แสดงบทบาทในการบริหารงานชมรมมากขึ้นเพื่อเป็นการพัฒนาความสามารถของสมาชิกชมรมอันจะเป็นผลดีในระยะยาวต่อไป และท้ายที่สุดควรมีการระดมทุนจากสมาชิกชมรมเพื่อซื้อเรือมาให้บริการเอง และสามารถแบ่งผลประโยชน์ให้สมาชิกได้มากขึ้นเป็นการพัฒนาองค์กรและเป็นแรงจูงใจให้คนพายเรืออื่นๆ หันมาสมัครเป็นสมาชิกมากขึ้น ตลอดจนสามารถช่วยลดการไหลออกของเงินรายได้จากนักท่องเที่ยวได้ส่วนหนึ่ง